

Kaukana rintaman takana

Jenni Merovuo (toim.):

Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa.

Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 19. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys 2019. 287 s. ISSN 1236-0430.

Joensuun kaupunginteatteri valmisteli syksyllä 2017 Täällä Pohjantähden alla -näytelmää esityskuntoon. Näyttelijät kaipasivat tietoa, millaista elämä oli ja mitä kaupungissa tapahtui sata vuotta sitten. Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys laati avuksi ”tyyppikertomuksista koostuvan draamallisen esitelmän” (s. 3), jota esitettiin yleisötilaisuuksissa kaikkiaan neljä kertaa. Tyyppikertomus on tarina, joka kuvaa yhden henkilön – todellisen tai kuvitellun, useiden ihmisten synteisiin – kautta mennyttä maailmaa. Ne ovat ”lähdeaineistoon, aikaisempaan tutkimukseen ja kuvitteluun perustuvia rekonstruktioita”, narratiivisen analyysin tuloksia. Tavoitteena ei ole ollut totuus, vaan todentuntu (s. 263).

Esityksiä varten laaditut tyyppikertomukset ja niitä syventävät tutkimusartikkelit on tallennettu Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirjaan numero 19. Tekijäjoukko koostuu pääasiassa Itä-Suomen yliopiston, etenkin sen Karjalan tutkimuskeskuksen tutkijoista. Mukana on niin yhdistyksen pitkäaikaisia aktiiveja kuin uudempiakin nimiä. Olisi ollut mielenkiintoista lukea lyhyet kuvaukset tekijöistä, vaatimattomuus ei aina kaunista.

Vuosikirja myöhästyi varsinaisesta sisällissodan muistovuodesta 2018, mutta se täydentää hyvin tuolloin julkaistuja lähes 70 tietokirjaa nimenomaan innovatiivisen lähestymistapansa puolesta. Paikallisen historian tieteelliseen tietoon perustuva dramatisointi tuo menneen ajan elävästi esille katselijoille. Ei ihme, että tilaisuuksien jälkeen esittäjät saivat vastata yleisön lukuihin sisällissotaa koskeviin kysymyksiin (s. 261).

Teos asettuu hyvin siihen sotahistorian genreen, jossa yksilöt ja paikallinen elämä nousevat edustamaan jotain suurempaa ja yhteisöllisempää kokemusta. Johdannossa siteerataankin sodan kulttuurihistoriaan perehtynyttä tutkijatohtori Ville Sarkamaa, joka ehdottaa, että “[...] vuotta 1918 tarkasteltaisiin enemmän paikallisten tai maakunnallisten kertomusten verkostona keskittyen niihin sävyihin ja kontrasteihin, joita sisällissodan muistamiseen kuuluu paikallistasolla” (s. 13). Harmittavasti juuri tämän siteerauksen viite on unohtunut johdannon lähdeluettelosta. Uskon kuitenkin, että kyseessä on hänen *Historiallisessa Aikakauskirjassa* julkaistu artikkelinsa.¹

Teoksen toimittanut Jenni Merovuo mainitsee johdannossaan, että vaikka rintamat olivat kaukana, sota tuli Pohjois-Karjalassakin lähelle. Kyseessä ei ollut taistelujen takamaa vaan paikalliset asukkaat kokivat sodan omalla tavallaan. Merovuo toteaaakin oivallisesti, että “sodan inhimilliset, poliittiset sekä etniset teemat olivat pinnalla myös paikallisesti”. Tästä juontuu teoksen nimekkeessä mainittu moniäänisyys, jokaisella kokijalla on oma tarinansa kerrottavanaan. Tästä olisin suonut kuulevani enemmänkin, onhan moniäänisyydestä puhuttu paljon jo aiemmin.

Johdanto jakaa artikkelit neljään karkeasti kronologiseen teemaan. Niistä ensimmäinen, Yhteiskuntamuros ja kohtalon vuodet, sisältää kaksi artikkelia, jotka kuvaavat tilannetta ennen sisällissotaa. Toinen teema, Kontrolli ja konfliktit, jää torsoksi sisältäen vain yhden artikkelin, jonka olisi ehkä voinut teemallisesti niputtaa yhteen kahden ensimmäisen artikkelin kanssa, mutta sielläkin se olisi jäänyt kolmanneksi pyöräksi erilaisen aihepiirinsä vuoksi. Loput kaksi teemaa, neljän artikkelin “Virallinen” sota-aika sekä kahden artikkelin Muisti, muisto ja rekonstruktio, ovat molemmat mainioita kokonaisuuksia. Kolme artikkeleista (Mäkiranta, Merovuo ja Björn) muodostavat teoksen vahvimman tieteellisen osion. Kaksi viimeistä esseetä pohtivat muistamista, oikeutusta muisteluun sekä historiantutkimuksen vastuuta monikulttuuriselle yhteiskunnalle varsin mieleenpainuvalla tavalla.

Teoksen käsittelytapa herättää myös ristiriitaisia tunteita. On hyvä, että tyyppikuvaukset on saatu talteen pariaksi vastaavan tutkimusartikkelin kanssa. Näin ne virittävät lukijaa oikeaan tunnelmaan, mutta toisaalta monissa tapauksissa myös laimentavat tutkimusartikkelin tehoa. Harva katsoja haluaa lukea elokuvan synop-

siksen ennen teatteriin menoa. Peräti neljässä parissa yhteys tuntuu päälle liimatulta, koska tyyppikuvausten ja artikkelin välillä ei ole kosketuspintaa lainkaan tai se on hyvin vähäinen. Mutta juuri siksi niissä tunnelman virittäminen toimii ehkä jopa muita pareja tehokkaammin, koska tekstit ennemminkin täydentävät kuin syöväät toisiaan.

Kaksi ensimmäistä artikkelia ristivalottavat mainiosti sota-aikaa edeltävää tilannetta, kun monia tapahtumia katsotaan ikään kuin vastakkaisista näkövinkkeleistä: kaupungin rikkaimman teollisuusporvarin, patruuna Väinö Cederbergin sekä kaupungin työyhteisön. Joensuussa punaisilla oli yritystä, mutta ei edellytyksiä laajemmalle toiminnalle.

Hieman paremmalla koordinaatiolla artikkeliparista olisi saatu vielä herkullisempi. Nyt esimerkiksi Mutalan voikapinaa kuvaillaan reilun 50 sivun matkalla neljä kertaa. Vähempikin olisi riittänyt, vaikka kyseessä olikin yksi Joensuun avaintapahtumista syksyllä vuonna 1917. Selkkaus päättyi oikeuteen asti, koska hyvästä tarkoituksesta huolimatta työväenyhdistyksen miesten takavarikoimaa kauppiaille menossa olutta voikuormaa ei olisi saanut myydä korttiannoksina työväentalolla. Myös lähteistön kaepus harmittavasti jättää toivomisen varaa näiden kahden artikkelin tieteelliseen pohjaan. Tämä myönnetään niiden johdannoissakin, joskin niissä luonnollisesti myös ilmaistaan lähteiden riittävän johdopäätöksiin. Itse tekstissä on kuitenkin useammassa paikassa tieteellisyyttä liudennettu sanoilla “lienee”, “todennäköisesti”, “on perusteltua olettaa” ja “vaikuttaa siltä”. Tämä ei anna vakuuttavaa kuvaa päätelmien vahvuudesta.

Itse koin teoksen parhaaksi anniksi “Virallinen” sota-aika -teeman kolme ensimmäistä artikkelia. Ne pohtivat pätevästi aiheita, joita ei sota-aikaisissa tutkimuksissa ole turhan usein tuotu esiin. Minna-Liisa Mäkiranta kirjoittaa elävästi äidin roolista sodan kotirintamalla valaisten samalla vaimon asemaa pappisperheessä. Jenni Merovuo kuvaa koululaisten osallistumista sotaan sekä nostaa vahvasti esiin Joensuun lyseon rehtorin K. A. Wegeliuksen oman kunnianhimon tämän paimentessa koululaisia taisteluihin saadakseen sitten kirjoittaa heistä sankaritarinoita. Ismo Björn on kaivanut esiin venäläisten sotilaiden joukkoteloituksen, yhden sisällissodan pahimmista venäläisvihan osoituksista.

Mikko Kiiski, Jani Karhu ja kumppanit sekä Olga Davydova-Minguet pohtivat muistia, muistamista sekä monikulttuurisuuden haastetta kansalliselle muistille. Esseinä nämä poikkeavat muodoltaan alun tutkimusartikkeleista. Kiiskan esseetä lukuun ottamatta ne perustuvat vankasti tutkimuskirjallisuuteen ja puolustavat siten paikkaansa tässä kokonaisuudessa.

Teoksen viimeisessä esseessä Olga Davydova-Minguet kysyy, onko järkeä muistella menneitä vihollisia, jos sen maan kansalaiset ovat osa paikkakunnan nykyasu-

jaimistoa. Hän myös miettii, eikö olisi parempi pohtia menneisyyttä ihmisyden ja ihmisarvon näkökulmasta ja jättää kansalliset sankarimyytit taakse? Erinomaisen ajattelua herättävä teksti, jota itse käyn edelleen mielessäni läpi.

Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa onnistuu välttämään artikkelikokoelman perinteisen karikon eli aiheiden ja asioiden toiston. Artikkelit ovat omia kokonaisuuksiaan, mutta niitä sitovat oivallisesti toisiinsa muutammat avainpaikat ja -tapahtumat. Nämä muistuttavat paikallisuudesta, antavat artikkeleille yhteistä kosketuspintaa ja lukijalle kiintopisteitä.

Yksi selkeä keskuspaikka on Joensuun vuonna 1914 valmistunut ja tuolloin vielä tuore kaupungintalo. Siellä juhliitaan maaliskuun 1917 vallankumousta, pidetään kokouksia, majoitutaan, suoritetaan vartiopalvelusta, ammutaan ja kuollaankin. Toinen on työväentalo, jossa kuunnellaan puheita, katsotaan teatteria, ollaan vankeina ja lähdetään viimeiselle matkalle. Tapahtumat puolestaan ketjuttavat artikkelit ja antavat yhteistä koheesiota. Ensimmäisestä kuudenteen artikkeliin päästään esimerkiksi reittiä Mutalan voikapina (s. 17, 64), August Wesley'n punaisille junaillema aselasti (s. 70, 117), jääkärivärväys (s. 106, 149), jääkäriksi lähtö (s. 148, 172) sekä asepalveluksen välttely (s. 175, 206). Viimeiset kolme artikkelia voi hyvin koota muistin ja muistamisen alle.

Paikallinen historiankirjoitus on tärkeää, sanotaan johdannossakin. Tämä teos ei välttämättä nouse kokonaismerkitykseltään valtakunnan kärkeen, vaikka antaakin uusia näkökulmia. Se on tärkeä ennen kaikkea paikalliselle yhteisölle, kuten alussa mainitut draamaillat osoittivat. Seuraavalla kerralla kaupungin näkee varmasti aivan uusin silmin.

TkL, väitöskirjatutkija Ari Muhonen
Jyväskylän yliopisto

1. Ville Sarkamo, Kiveen hakattu historia. Sotamuistomerkit sisällissodan ylevöittäjinä, historiallistajina ja julkisen vaikenemisen ilmentäjinä vuosina 1918–1939. *Historiallinen Aikakauskirja* 116 (2018), 153–166.